

travelbook

Gruzja

Bezdroża

mistrzowska **ERGO**
ochrona **HESTIA**
#

Autor przewodnika: Krzysztof Kamiński

Współpraca: Szymon Opryszek, Magdalena Paluchowska, Ewelina Rzeszódko, Maciej Żemojtel

Aktualizacja: Regina Skibińska, Maciej Żemojtel

Redaktor prowadzący: Maciej Żemojtel

Redakcja: Aurelia Hołubowska

Redakcja techniczna: Katarzyna Leja

Projekt okładki: Ewa Jarocka; materiały graficzne na okładce zostały wykorzystane za zgodą Shutterstock Images LLC

Wszelkie prawa zastrzeżone. Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentu niniejszej publikacji w jakiegokolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

Wszystkie znaki występujące w tekście są zastrzeżonymi znakami firmowymi bądź towarowymi ich właścicieli.

Autorzy oraz wydawnictwo Helion dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autorzy oraz wydawnictwo Helion nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Wydawnictwo Helion

ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice

tel.: 32 2309863

e-mail: redakcja@bezdroza.pl

księgarnia internetowa: <http://bezdroza.pl>

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres:

<http://bezdroza.pl/user/opinie/?begrz3>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

Wydanie III

ISBN: 978-83-283-2825-9

Copyright © Helion, 2018

- **Kup książkę**
- **Poleć książkę**
- **Oceń książkę**
- **Księgarnia internetowa**
- **Lubię to!**
- **Nasza społeczność**

Spis treści

ATRAKcje GRUZZI	8
INFORMACJE PRAKTYCZNE	15
PRZED WYJAZDEM	16
Wybór czasu podróży	16
Źródła informacji	18
Formalności	20
DOJAZD	22
Samolotem	22
Pociągiem i promem	23
Autobusem	23
Samochodem	26
Powrót	26
NA MIEJSCU	27
Komunikacja	27
Noclegi	28
Wyżywienie	29
INFORMATOR A-Z	31
INFORMACJE KRAJOZNAWCZE	39
KRAJOZNAWCZE ABC	40
Krajobrazy	40
Klimat	41
Flora i fauna	43
Ustrój i gospodarka	47
SPOŁECZEŃSTWO	47
Język	47
Religia	49
Obyczaje	50
KULTURA I SZTUKA	54
Architektura	54

Literatura	55
Kino	56
Muzyka	57
► WINA	58
KUCHNIA	62
GRUZJA	65
TBILISI	66
► ŚWIĘTY JERZY	96
MEGRELIA	98
Poti	98
Anaklia	100
Zugdidi	100
SWANETIA	102
Lentechi	104
Mestia	105
Uszguli	110
RACZA-LECZCHUMI	113
Ambrolauri	113
IMERETIA	114
Kutaisi	116
WEWNĘTRZNA KARTLIA	127
Gori	127
Surami	134
MCCHETA-MTIANETIA	136
Mccheta	137
Gruzińska Droga Wojenna	146
Kazbegi	148
CHEWSURETIA	153
KACHETIA	157
Dawid Garedża	158
Signagi	160
Telawi	163
Udźarma	168
Park Narodowy Lagodechi	168
TUSZETIA	170
Omalo	171
Trekking Omalo – Szatili	175

GURIA	182
ADŻARIA	184
Batumi	185
► ZŁOTE RUNO	192
Park Narodowy Mtirala	196
SAMCCHE-DŻAWACHETIA	197
Achalchiche	198
Bordżomi	203
Bakuriani	206
Park Narodowy Bordżomi-Charagauli	208
Wardzia	212
DOLNA KARTLIA	216
SŁOWNICZEK POLSKO-GRUZIŃSKI	218
INDEKS	222

Spis ramek

Książka w podróży	17
Co zabrać w podróż?	18
Placówki dyplomatyczne	20
Gruzja w internecie	21
Gruzińskie przejścia graniczne	22
Wjazd do Osetii Południowej – stanowczo odradzamy!	25
Orientacyjne ceny produktów spożywczych	30
Święta i dni wolne od pracy w Gruzji	32
Telefony alarmowe	36
Co włożyć do apteczki?	38
Dlaczego „Gruzja”?	40
Legenda o powstaniu Gruzji	41
Gruzja (Sakartwelo, საქართველო) – dane encyklopedyczne	42
Początki ochrony środowiska	43
Kalendarium historyczne	45–46
Megrelowie i Swanowie	48

Gruziński Kościół Prawosławny	49
<i>Witeż w tygrysiej skórze</i>	55
Gurgenidze	57
Przepis na <i>chinkali</i>	63
Legenda o powstaniu Tbilisi	67
Tyfliskie łaźnie	69
Stare Tbilisi	75
Jeden dzień w Tbilisi	80
Przydrożne ołtarzyki	103
<i>Kartlis dgeebi</i>	128
Drzewo życia i osiedla dla uchodźców	129
Legenda o Sweti Cchoweli	140
Kazibek i Kazbegi	148
Zachód słońca nad Kazbekiem	152
Chewsurowie – potomkowie rycerzy-krzyżowców	153
Wycieczki w Chewsuretii i Tuszetii	154
Kamienie z Jerozolimy	158
Park Narodowy Waszlowani	169
<i>Isindi</i> i znakomici jeźdźcy z Gurii	182
Adżarowie	184
Trochę Polski w Adżarii	188
Gruzińskie przyprawy	189
Wódka z morwy	197
Najsłynniejsza woda mineralna w ZSRR	203
Legenda o powstaniu Wardzi	212

Spis map

Gruzja	przednia okładka
Tbilisi	70–73
Plan metra w Tbilisi	88
Kutaisi	118
Batumi	186–187
Tbilisi – stare miasto i okolice	tylna okładka

Kup książkę

Poleć książkę

ARCHITEKTURA SAKRALNA

Bazylika Anczischati w Tbilisi

Świątynia wzniesiona na przełomie V i VI w. to jedna z najstarszych budowli w Gruzji i wspaniały pomnik wczesnogruzińskiej architektury.

Katedra Sioni w Tbilisi

To jeden z najważniejszych obiektów sakralnych w kraju. Przez wieki była główną katedrą Gruzji oraz siedzibą zwierzchnika Gruzińskiego Kościoła Prawosławnego. Obecna XIII-wieczna świątynia to serce starego miasta w Tbilisi i miejsce przechowywania krzyża św. Nino – najcenniejszej relikwii Kościoła gruzińskiego.

Katedra w Nikorcmindzie

Świątynię z XI stulecia zdobią niezwykle freski z XVII w. Ich bogactwo i różnorodność są unikatowe i sprawiają, że katedra uważana jest za jeden z najcenniejszych zabytków w Gruzji.

Katedra Alawerdi

Monumentalna świątynia z XI w., jedna z najwyższych na Kaukazie, stanowi centrum religijne Kachetii. Należy ona do kompleksu klasztornego składającego się z różnych budowli, m.in. refektarza, łaźni, dzwonnicy, pochodzących przeważnie z przełomu XVII i XVIII w.

Katedra Bolnisi

Trójnawowa bazylika z kamienia ciosanego pochodzi z końca V w. Warto zobaczyć zwłaszcza nieco mroczne wnętrza świątyni – można się tam poczuć jak podczas podróży w czasie.

Monaster Dawid Garedża

Średniowieczny kompleks klasztorny na półpustynnych zboczach góry Garedża składa się z kilkunastu monasterów, kilkudziesięciu cerkwi oraz setek kaplic i komnat skalnych powstałych w okresie od VI do XIII w.

Kup książkę

Poleć książkę

POMNIKI HISTORII

Szati

Najsłynniejsza miejscowość Chewsuretii to maleńka XII-wieczna wieś-twierdza w wąwozie rzeki Argun. Ze spół zabudowy składa się z ok. 60 wież mieszkalno-obronnych połączonych ze sobą i tworzących niezwykłą fortecę.

Kutaisi

Drugie co do wielkości miasto Gruzji to również dawna stolica kraju i jedno z najstarszych miast na świecie. Jego początki datowane są na czasy legendarnego króla Minosa, czyli XVII–XV w. p.n.e. W mitologii greckiej Kutaisi opisane zostało jako miasto Ai w Kolchidzie, do którego po złote runo wyruszyli Argonauci.

Gori

W rodzinnym mieście Józefa Stalina warto zobaczyć nie tylko poświęcone mu muzeum, ale też wspaniałą twier-

dzę Gori i bogate zbiory Narodowego Muzeum Historyczno-Etnograficznego.

Uplisciche

Skalne miasto założone w epoce brązu i zarazem dawna rezydencja gruzińskich królów zachwyca rozmiarami, wspaniałą lokalizacją i pięknym zdobieniem.

Dmanisi

Pośród ruin tego miasta-fortecy odnaleziono skamieniałości czaszek i szczęk istoty człekokształtnej, znanej jako *Homo georgicus*, sprzed 1,8 mln lat!

Wardzia

Miasto-klasztor zostało wydrążone w zboczach góry Erusseti. Pierwotnie kompleks składał się z ponad 3000 pomieszczeń na 13 poziomach. Do dziś zachowało się ponad 250 komnat oraz fragmenty sieci tuneli i systemu wodno-kanalizacyjnego.

Kup książkę

Poleć książkę

NAJCIEKAWSZE MUZEA

Muzeum Sztuki Gruzji w Tbilisi

Przechowywane są tu tak cenne eksponaty, jak złoty krzyż królowej Tamary (XII w.) czy Tryptyk Chachulski wykuty w XII w. w szczerym złocie. Warty odwiedzenia jest również dział malarstwa, prezentujący m.in. prace gruzińskiego prymitywisty Nika Pirosmanszwilego.

Gruzińskie

Muzeum Narodowe w Tbilisi

Na bogate zbiory placówki – ok. 10 tys. eksponatów – składają się przedmioty przybliżające dzieje ziem gruzińskich od paleolitu aż po współczesność. Można tu zobaczyć m.in. pochodzące z Kolchidy klejnoty liczące sobie kilka tysięcy lat.

Narodowe Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Gori

W zbiorach placówki znajdują się m.in. narzędzia rolnicze z wczesnej epoki brązu, dokumenty pochodzące z IX–XI w., a także eksponaty związane z gruzińską kulturą, muzyką, architekturą itd.

Muzeum Stalina w Gori

To kontrowersyjne muzeum gromadzi pamiątki po jednym z najsłynniejszych Gruzinów. Można tu zobaczyć np. jedną z dziewięciu pośmiertnych masek Stalina, prezenty, które wódz otrzymał z okazji swoich 70. urodzin, i jego zestaw do golenia. Obok budynku muzeum stoi 84-tonowy wagon pociągu, którym Stalin podróżował m.in. na konferencję w Jałcie.

Muzeum Sztuki Adżarii w Batumi

Na parterze tej placówki umieszczono galerię sztuki współczesnej z regionu Adżarii, natomiast na pierwszym piętrze można obejrzeć obrazy z XIX i XX w.

Kup książkę

Poleć książkę

MCCHETA-MTIANETIA

Mccheta-Mtianetia (მცხეთა-მთიანეთის) to jeden z najpiękniej położonych regionów Gruzji. Północna część tego obszaru to pasma Kaukazu Wielkiego, ze szczytami sięgającymi od 3500 do ponad 5000 m n.p.m., malowniczymi jeziorami i izolowanymi wioskami oraz budzącą podziw górą Kazbek (5033 m n.p.m.). Region przecina Gruzjiń-

ska Droga Wojenna z głównym ośrodkiem narciarskim kraju – Gudauri. Stolicą krainy jest Mccheta, dawna stolica Gruzji, w 1994 r. wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO. Nazwa Mtianetia kryje w sobie gruzińskie słowo *mta*, czyli góra, co idealnie oddaje charakter tego regionu.

MCCHETA-MTIANETIA

▼ Mccheta

Kup książkę

Połącz książkę

Mccheta

Mccheta (მცხეთა), dawna stolica gruzińskiego królestwa Iberii, oddalona jest od Tbilisi o 25 km i stanowi obowiązkowy punkt na trasie zwiedzania Gruzji. Jest jedną z najładniejszych miejscowości w kraju. Znajduje się tu mnóstwo zabytków, z których trzy: katedra Sweti Cchoweli oraz monaster Dżwari i Samtawro objęte są ochroną UNESCO.

WARTO ZOBACZYĆ

Katedra Sweti Cchoweli

Jeden z gruzińskich poetów napisał o **★ katedrze Sweti Cchoweli** (სვეტიცხოველი): „Patrząc na nią, wierzysz, że Bóg tu jest”. Sto-

jąca w centrum Mcchety XI-wieczna świątynia wyróżnia się na tle innych obiektów o charakterze sakralnym nie tylko swoją wartością artystyczną, lecz również rolą, jaką odegrała w historii narodu gruzińskiego. Jako katedra patriarchalna – siedziba katolikosy, głowy Gruzjińskiego Kościoła Prawosławnego, była przez stulecia duchowym centrum Gruzji. To tu odbywały się uroczystości konsekracyjne królów i przywódców Kościoła, śluby i chrzty koronowanych głów, tu wreszcie chowani byli najważniejsi dostojnicy religijni i świeccy (niektóre z grobowców w katedrze przetrwały do dzisiaj). Podczas najazdów na Gruzję Sweti Cchoweli służyła za schronie-

[Kup książkę](#)

[Poleć książkę](#)

nie mieszkańcom Mcchety i okolicznych wiosek. Świątynia, ze swoją przebogatą biblioteką, pełniła również ważną funkcję popularyzatora sztuki pisanej. Przetrwwały dowody na to, że księgi wraz ze skarbami przechowywane były w specjalnych schowkach ukrytych w ścianach.

Pierwszy kościół w tym miejscu powstał w tzw. świętym gaju – królewskim ogrodzie w widłach rzek Kura (Mtkwari) i Aragwi. Zbudowano go na polecenie pierwszego chrześcijańskiego króla Gruzji, Miriana, w latach 30. IV w. Był to drewniany niewielki obiekt, którego szczątki odkryto podczas prowadzonych na terenie katedry badań archeologicznych.

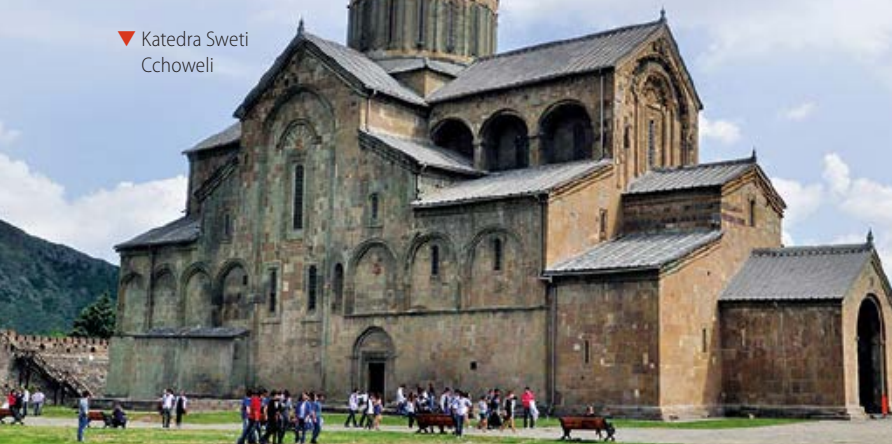
W 2. poł. V w., za czasów rządów króla Wachtanga Gorgasalego, gruziński Kościół zyskał niezależność, tj. stał się Kościołem autokefalicznym (wcześniej podlegał patriarchatowi Antiochii). W Mcchecie została ustanowiona rezydencja patriarchy z katedrą w Sweti Cchoweli. W czasach tych miasto pełniło funkcję centrum chrześcijaństwa nie tylko dla Gruzji, ale

i dla całego Kaukazu. Drewniany kościółek nie odpowiadał już rosnącemu autorytetowi religii chrześcijańskiej, z tego też powodu w końcu V w. król Wachtang Gorgasali wydał rozkaz budowy większej, kamiennej trójnawowej świątyni. Jej wymiary znacznie przekraczały wielkość innych słynnych kościołów tamtej epoki, takich jak Cilkani, Bolnisi czy Kchaszmi.

Na początku XI w. na zlecenie patriarchy Melkisedeka I katedra została gruntownie przebudowana. Architekt Arsakidze przekonstruował starą trójnawową bazylikę na charakterystyczny już wtedy dla Gruzji obiekt oparty na planie krzyża. Przyjmuje się, że budowa trwała 19 lat (1010–29). Efekt pracy utalentowanego architekta przetrwał do dzisiaj jedynie z niewielkimi zmianami.

Tragiczna historia Gruzji nie pozostała bez wpływu na katedrę: w wyniku niszczycielskiego trzęsienia ziemi w końcu XIII w. (1283) zawałiła się kopuła świątyni – została jednak odbudowana już w 1. poł. XIV w. przez Giorgia Wspaniałego. Ponownie kopuła legła w gruzach w wyniku ataku wojsk Tamerlana (Timura Kulawego) pod koniec XIV w.

▼ Katedra Sweti Cchoweli

Kup książkę

Poleć książkę

Król Aleksander I odtworzył kolumny, jednak dla wzmocnienia konstrukcji postanowił uczynić je masywniejszymi, co spowodowało, że utraciły oryginalne piękno. Nawet dziś łatwo dostrzec, jak bardzo różnią się od siebie filary z XI i z XV w. W XI w. sklepienie łukowe było wyższe, a kolumny piękniejsze. Niegdyś również odległości pomiędzy kolumnami były jednakowe, po XV-wiecznej odbudowie odstęp pomiędzy dwiema z nich zwiększył się dwukrotnie. Wzmocnienie kolumn można próbować usprawiedliwić obciążeniem, jakie każda z nich musi wytrzymać – ok. 700 ton na jedną kolumnę.

Sweti Cchoweli zbudowana jest z piaskowca i przykryta dachami z bazaltu przywieszonymo tu z Algeti. Wzniesiono ją na planie krzyża, zwieńczonego na przecięciu ramion 16-okiennej kopułą w kształcie ostrosłupa. Jest jedną z najwyższych świątyń w Gruzji (54 m).

Każda elewacja Sweti Cchoweli zdobna jest już samą różnorodnością kamieni użytych do budowy. Bogata kolorystyka katedry zainspirowała sławnego gruzińskiego pisarza Konstantina Gamsachurdę do stwierdzenia: „Spojrzenie na Sweti Cchoweli jest wspaniałym doznaniem w każdej porze dnia: o poranku przypomina kolor jaszczurki, gdy zapada zmrok, oświetlona jest niezmordo-

wanym słońcem i przybiera złocistą barwę, natomiast po zmroku, pod niebem usianym gwiazdami, bryła katedry, pełna dostojęstwa i harmonii, zwraca się ku niebu”.

Mury katedry zdobią też różnego rodzaju **plaskorzeźby**, często o znaczeniu symbolicznym. I tak, bycze głowy symbolizowały rolnictwo (same byki były uważane za święte zwierzęta), a kiście winogron – urodzaj.

Południową elewację katedry dekoruje interesująca kompozycja plaskorzeźb powstała w okresie budowy: winorośl – święta roślina Gruzji, św. Jerzy przebijający smoka, krzyż z opuszczonymi ramionami – symbol chrześcijańskiego zbawienia, dwa gołębie wzlatujące z jednego naczynia. Ponadto znajduje się tu symbol wieczności chrześcijaństwa – sześcioskrzydły anioł (serafin), a także scena ukrzyżowania Chrystusa.

Ciekawostką jest znajdująca się na ścianie północnej plaskorzeźba przedstawiająca prawą rękę trzymającą kwadrat z podpisem: „Ręka sługi Arsakidze – wybac mu”. Legenda, którą wykorzystał Konstantin Gamsachurdia w powieści *Ręka wielkiego*

Legenda o Sweti Cchoweli

W I w. do Mcchety powrócił z Jerozolimy, w której był świadkiem męczeńskiej śmierci Jezusa, Eliasz, żydowski mieszkaniec tego miasta. Przywiózł ze sobą chiton Chrystusa. Legenda mówi, że w mieście powitała Eliasza jego siostra, Sidonia. Gdy dowiedziała się, jak cenną rzecz przywiózł jej brat, przycisnęła szatę do piersi i padła rażona wielką trwogą. Pochowano ją wraz z szatą w królewskich ogrodach, później na jej grobie wyrósł cedr libański. Po przyjęciu przez Gruzję chrześcijaństwa w IV w., na polecenie króla Miriana

drzewo zostało ścięte, a nad grobem Sidonii postanowiono wybudować chrześcijańską świątynię. Ze ściętego drzewa przygotowano siedem kolumn. Jedna z nich okazała się cudowna: sama wzniosła się w powietrze i nikt nie potrafił sprowadzić jej z powrotem na ziemię. Kolumna opadła dopiero po całonocnych modlitwach św. Nino, umożliwiając tym samym budowę świątyni. Była to Sweti Cchoweli – „kolumna dająca życie”, od której katedra wzięła swoją nazwę „Dająca życie”, gdyż wedle ludowych wierzeń kolumna ma właściwości uzdrawiające.

mistrza, mówi o ucięciu prawej ręki architekta. Otóż w genialnym budowniczym, pochodzącym z ludu, zakochała się córka władcy, którą upatrzył sobie na żonę Giorgi I. W rezultacie nieszczęśliwej miłości ją zamknęto w klasztorze, a architektowi ucięto rękę. Historia opowiedziana w tej legendzie jest dowodem bogatej wyobraźni jej twórców, ponieważ nie istnieją żadne przekazy historyczne, mogące potwierdzić jej prawdziwość.

Kamienny **mur katedry** został odrestaurowany w XVIII w. na polecenie króla Herakliusza II. Sweti Cchoweli miała mur z bramą już w XI w. Brama w oryginalnej formie przetrwała do dzisiaj, sam mur zaś był burzony. Na lewo od bramy wejściowej stoi częściowo zniszczona **dzwonnica** z XVII w. (Kościelna dzwonnica, jako oddzielny element architektoniczny, nie występuje w gruzińskiej architekturze świątynnej przed XIII–XIV w.). Z kolei w południowo-wschodnim rogu dziedzińca znajduje się dwukondygnacyjny kamienny budynek, który wcześniej był **rezydencją Antona I**, XVIII-wiecznego gruzińskiego katolika – patriarchy.

Wejście do kościoła zlokalizowano od strony zachodniej. We wnętrzu uwagę przyciąga kamienna **chrzcielnica**, pochodząca prawdopodobnie z IV w. Początkowo stała na świątynnym dziedzińcu, została jednak przeniesiona do środka katedry po jej rozbudowie. Podejrzewa się, że w związku z ogromnym znaczeniem Sweti Cchoweli w tej właśnie chrzcielnicy odbywały się chrzty gruzińskich książąt. Zgodnie z podaniami, w poślacanej wówczas chrzcielnicy zostali ochrzczeni również pierwszy chrześcijański król Mirian i jego żona Nano.

Uwagę zwracają także **freski** zdobiące ściany katedry. W połowie XIX w. przywódca gruzińskiego Kościoła, egzarcha Eugeniusz Bazhenow, polecił wybielić freski Sweti Cchoweli, pokrywając je kilkoma warstwami wapna. Władze Kościoła rosyjskiego nazwały ten proces „odrestaurowaniem”. Dopiero w latach 60. XX w. podczas prac konserwatorskich podjęto próby usunięcia warstw wapna. W wielu jednak przypadkach malowidła były nie do odratowania. Udało się ocalić jedynie część fresków datowanych głównie na XVI–XVII w.

Absydę główną zdobi fresk przedstawiający Chrystusa, wykonany w XI w. i odnowiony pod koniec XIX w. przez rosyjskiego artystę Józefa Picza. W górnej części fresku widnieją aniołowie, w środkowej części siedzi na płonących kołach Chrystus w otoczeniu serafinów i cherubinów (scena ze snu Ezechiela, a także wizji proroka Izajasza). W dolnej części znajduje się przedstawienie Matki Bożej, Chrystusowych Apostołów, a także Jana Chrzciciela. Na ścianach wymalowano archaniołów Michała i Gabriela. W całości kompozycja ta przedstawia gloryfikację Boga. Na gzymsie ołtarza znajduje się inskrypcja zapisana alfabetem starogruzińskim (asomtawruli), będąca prośbą do Boga o opiekę nad kościołem.

Freski w północnej części nawy głównej pochodzą z XVII w. Na łuku spinającym dwie kolumny w tej strefie katedry umieszczono portrety tych, którzy na początku IV w. byli torturowani na polecenie rzymskich cesarzy Dioklecjana i Maksymiliana za odmówienie wyrzeczenia się chrześcijaństwa.

Na wewnętrznej stronie północno-zachodniego filaru przedstawiona jest figura człowieka z głową zwierzęcia. To męczennik Krzysztof, który był torturowany w III w. za swą wiarę. Zgodnie z legendą Krzysztof był młodzieńcem o nieprzeciętnej urodzie i aby nie być przedmio-

tem pokusy, zwrócił się do Boga z prośbą, by ten go oszpecił.

W trójkącie ponad łukiem łączącym dwa północne filary znajdują się freski przedstawiające biblijnych królów żydowskich, Dawida i Salomona, zwróconych twarzami do siebie. Malowidła na północnym łuku zachodniej kolumny są podzielone na cztery poziomy: *Kazanie Chrystusa w Jeruzolimie* (ludzie pisma i faryzeusze), *Chrystus uleczający nieszczęsnych*, symboliczna scena zwyczajowo zwana „widzialnym okiem”, a w czwartej części przedstawiony jest Krzyż Święty i wizerunki chrześcijańskiego cesarza Konstantyna oraz jego matki Heleny.

Freski pod kopułą pochodzą z XVII w. W środku przedstawiony jest Chrystus, obok umieszczono grecką inskrypcję. Malowidło jest mocno zniszczone – niestety, ono rów-

► Wnętrze katedry
Święci Cchoweli

Kup książkę

Poleć książkę

nież zostało pokryte wapnem w XIX w. Na lewo znajduje się przedstawienie królowej Mariam stojącej ze swoim młodym synem Otią. Sama władczyni pochowana jest przed freskiem.

Ikonostas katedry jest współczesny, chociaż wzorowany na XI-wiecznym ikonostasie z kościoła Speti. Z oryginalnego ikonostasu ze Sweti Cchoweli przetrwał do dzisiaj jedynie mały fragment.

W centralnej części świątyni znajduje się mały, datowany na XVII w. budynek z łukowatymi otworami. Zgodnie z zapisem historycznym pod nim pochowana została **szata Chrystusa** (zob. ramka, s. 140).

Zgodnie z aktualną wiedzą historyczną, w świątyni powinno spoczywać ponad 10 władców, m.in. Dawid Ulu, Demetre, Giorgi Wspaniały, Giorgi VII, Giorgi VIII, Aleksander Wielki, Szymon I i in., jednak do dzisiejszych czasów przetrwały jedynie **plyty nagrobne** Wachtanga Gorgasalego, Herakliusza II i ostatniego króla Gruzji, Giorgia XII (zm. 1800). Według źródeł historycz-

nych w katedrze spoczywa również katolikos Melkisedek.

Kolejnym zabytkiem, który trzeba zobaczyć, jest ★ **monaster Dźwari** wzniesiony na szczycie stromego wzgórza górującego nad Mcchetą (dojazd taksówką 15–20 GEL w obie strony). Budowla jest dobrze widoczna z dużej odległości i z każdej strony. Trudno wyobrazić sobie krajobraz dzisiejszej Mcchety bez Dźwari.

Zgodnie z podaniem, w połowie IV w. na szczycie wzgórza ustawiono ogromny drewniany krzyż, który stał się obiektem kultu nie tylko Gruzinów, ale wszystkich chrześcijańskich ludów Kaukazu. W 545 r. na polecenie księcia Kartlii – Guarama w pobliżu krzyża wybudowano mały kościółek. Piwnice świątyni były używane jako krypta. Cerkiew zbudowano na planie krzyża z, jak się podejrzewa, ścianami bogato zdobionymi mozaikami. Pod koniec VI w. pojawiła się potrzeba wybudowania nowej, większej świątyni, ponieważ dotychczas istniejąca nie mogła już pomieścić wszystkich chętnych wiernych.

▼ Monaster Dźwari

Duża cerkiew została wzniesiona przez syna Guarama – Stefanoza I (także księcia Kartlii) i jego rodzinę. Zgodnie z zapisami historycznymi, a także freskami na świątynnych murach, budowla ta powstała w latach 586–604. Architekt, przed którym postawiono trudne zadanie zaprojektowania monasteru, wzmocnił skałę i wznosił cerkiew nad samą przepaścią, a także skonstruował platformę łączącą budynki.

Powstanie kościoła Dźwari położyło podwaliny pod rozwój indywidualnego stylu w gruzińskiej architekturze. Każde ramię świątyni zakończone jest półkolistą absydą, a centralną ośmiokątną część przykrywa kopuła. Budowla została wzniesiona z żółtawych, dobrze przyciętych kamiennych płyt. Ten sam materiał wykorzystano do budowy zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych ścian świątyni. Jedyne ramię ołtarzowe udekorowano mozaikami. Cerkiew ma 22,3 m długości, 19 m szerokości i jest wysoka na 25 m.

Najbardziej ozdobna jest wschodnia fasada. Jej okna udekorowane są stylizowanymi liśćmi winorośli. Trzy okna ołtarzowe są połączone, ale okna skrajne posiadają swoje własne zdobienia. Nad oknem ołtarzowym widać podobizny członków rodziny książęcej – fundatorów budynku i wyposażenia kościoła: pośrodku Stefanoz I oddaje pokłon Chrystusowi. Na płaskorzeźbie znajdują się też inskrypcje napisane starogruzińskim alfabetem asomtawruli.

Wejścia do cerkwi zlokalizowane są od strony północnej i południowej. Półkolisty tympanon ponad południowym wejściem do świątyni zawiera wspaniałe wykonaną kompozycję *Wniebowzięcie Krzyża przez aniołów*.

Ruiny kamiennego muru dookoła cerkwi datuje się na okres od XVI do XVIII w.

Sprzed katedry otwiera się wspaniały widok: poniżej rozłożyła się dawna stolica Gru-

zji Mccheta, po lewej stronie wylaniają się pasmo górskie Bagineti z pozostałościami starożytnej cytadeli Armazisciche oraz starożytny monaster Zedazeni na szczycie wysokiego wzgórza na północ od Dźwari.

Monaster Samtawro

Znajdujący się nieopodal centrum miasteczka ★ **monaster Samtawro** (სამთავრო) to trzeci z najważniejszych zabytków Mcchety. Rękopisy informują, że niegdyś znajdował się tu ogród i pałac władcy (*mtawra*), stąd nazwa Samtawro. Według legendy to właśnie te strony wybrała św. Nino jako miejsce modlitwy – podobno spędziła tutaj trzy lata, modląc się pod krzewem jeżyny.

Zespół architektoniczny Samtawro składa się z budynków o różnym charakterze. Powstanie pierwszej budowli w tym miejscu należy datować na czas przyjęcia przez Gruzinów chrześcijaństwa, czyli lata 30. IV w. – to znajdująca się po prawej stronie od wejścia miniaturowa cerkiew. Pomimo licznych przebudów można dostrzec jej pierwotny kształt. Całość została ogrodzona murem z wieżami wzniesionymi w późnym średniowieczu.

Główna cerkiew Samtawro, jak wiele innych świątyń, wielokrotnie była niszczona podczas wojen. Także mocne trzęsienie ziemi w 1283 r. znacznie uszkodziło budowlę. Dziś proporcje bryły świątyni zakłóca ciężki tambur kopuły, która po trzęsieniu ziemi została odbudowana na przełomie XIII i XIV w. Zdobienia elewacji cerkwi są zróżnicowane i reprezentują różne style. Najsłabsza jest fasada wschodnia, zaś elewacje południowa i północna są bogato zdobione i mogą stanowić wzór sztuki dekoratorskiej.

W **cerkwi z IV w.** ocalały groby pierwszego chrześcijańskiego króla Kartlii Miriana i jego małżonki królowej Nano.

Informacja turystyczna

Centrum Informacji Turystycznej, ul. Arsukidzis 3 (naprzeciwko katedry Świętej Cchoweli); tel.: +995 32 2512128, +995 598000110; ticmt-skheta@gmail.com; otwarte: 10.00–18.00.

Dojazd

Do Mchcety najłatwiej dojechać marszrutką z Tbilisi, z dworca Didube (stacja metra Didube); ok. 30 min; 1 GEL).

Noclegi

Baza noclegowa Mchcety jest bardzo dobrze rozwinięta i w większości pusta, turyści przybywają tu bowiem przeważnie z krótką

wycieczką z Tbilisi. By znaleźć kwatery, wystarczy wejść w uliczki otaczające katedrę Świętej Cchoweli – niemal każdy gospodarz oferuje miejsca noclegowe.

◆ **Guesthose Tamarindi**, ul. Arsukidzis 23; tel.: +995 579037772, +995 32 2512764; www.hoteltamarindi.com; dwójki od 80 GEL. Bardzo dobra kwatery prywatna z tarasem oferującym widok na centrum Mchcety.

◆ **Old Capital**, ul. Erekle II 7; tel.: +995 593 631786; rezerwacja przez stronę www.booking.com; dwójki od 50 GEL. Zadbana kwatery, śniadanie wliczone w cenę noclegu.

W północno-zachodniej części dzielnicy stoi trzykondygnacyjna **dzwonnica** z XVI w. Została ona wzniesiona z kamieni, druga kondygnacja służyła jako punkt obserwacyjny i piętro mieszkalne. Na dole znajdował się przejazd na dziedziniec.

Nieopodal manasteru Samtawro znajduje się słynna **nekropolia**, na której znaleziono liczne pochówki pochodzące z okresu od połowy II tysiąclecia p.n.e. po VIII–IX w. n.e.

OKOLICE

Na końcu grzbietu góry Bagineti (Kartli), w miejscu, gdzie łączą się rzeki Aragwi i Kura (Mtkwari), w miejscowości **BAGINETI** (ბაგინეთი) w latach 1944–47 odnaleziono w trakcie wykopalisk archeologicznych miasto na wzgórzu – starodawną stolicę Królestwa Kartlijskiego. Źródła historyczne przypisują założenie miasta-twierdzy Kartlosowi i informują, że dawne górne mia-

sto zwane było Kartli – nazwę tę przejęło całe królestwo. Z kolei Armazisciche (Arma – imię bóstwa księżycy, *ciche* – twierdza) to nazwa wewnętrznej twierdzy dawnej stolicy, nadana jej przez króla Kartlii – Farnaza (koniec IV i początek III w. p.n.e.). Chronologicznie nazwy następowały po sobie w następującej kolejności: Kartli, Armazisciche, Mccheta.

W trakcie prac archeologicznych w Bagineti znaleziono pozostałości budowli reprezentujące dwie techniki inżynieryjne: pierwsza pochodzi z III w. p.n.e., druga – z I w. p.n.e. W odkopanych zabudowach znajdują się m.in. mury obronne, ruiny cytadeli i wieży, pozostałości pałacu królewskiego z IV w. p.n.e., ruiny prawdopodobnie królewskiego mauzoleum, wodociągi i inne pozostałości działalności człowieka. Fragmenty odnalezionych obiektów zaskakują wysoko rozwiniętą sztuką i techniką budowlaną. Podstawowymi materiałami konstrukcyjnymi były kamień i cegła. Grecki geograf Strabon wspomina, że miasta i wsie Iberii są wysoko rozwinięte, a poświadczają to dachy domów pokryte ceramiczną dachówką i zastosowanie najnowszych ówczesnie kanonów sztuki budow-

lanej. Wykopaliska z okolic Mcchety, opisywane przez najważniejszych historyków gruzińskich, są bardzo cenne dla Gruzji, gdyż ukazują życie Królestwa Kartlijskiego z okresu jego największego rozkwitu.

Bagineti leży w prostej linii na południe od katedry Sweti Cchoweli, na przeciwnym brzegu Kury. Dotrzeć tu można marszrutką kursującą do Tbilisi (cena przejazdu 0,50 GEL).

Na lewym brzegu Aragwi, ok. 16 km na północny wschód od Mcchety, stoi **monaster Zedazeni** (ზედაზნის მონასტერი). Klasztor został założony w 540 r. przez Jana, jednego z Ojców Syryjskich. Zabudowania, które zachowały się do naszych czasów, pochodzą z VIII w. – to trójnawowa bazylika wzniesiona przez katolikos Klementosa na miejscu dawnej świątyni. Tak jak większość gruzińskich świątyń, i ta ma w swej historii liczne rekonstrukcje, ostatnia odbyła się w latach 70. ubiegłego stulecia.

Dotarcie bezpośrednio do monasteru Zedazeni jest możliwe jedynie wynajętą taksówką (30–35 GEL za kurs w obie strony). Alternatywą jest złapanie marszrutki do wioski Saguramo (ok. 1 GEL) i pokonanie pozostałych kilku kilometrów na południe pieszo.

▼ Monaster Zedazeni

Kup książkę

Poleć książkę

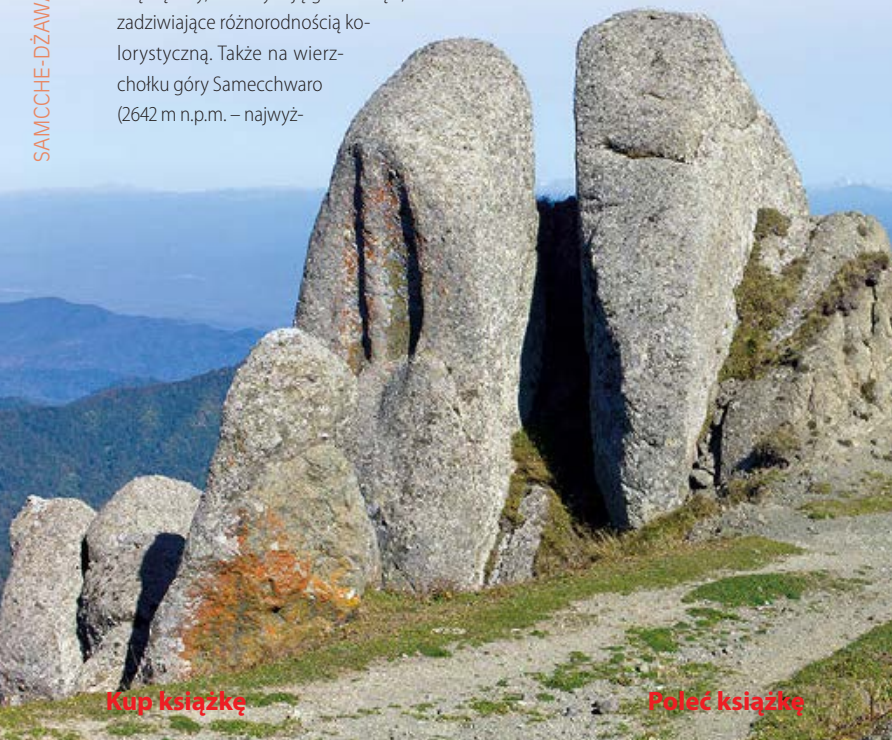
Park Narodowy Bordżomi-Charagauli

Park Narodowy Bordżomi-Charagauli (ბორჯომხარაგაული) leży w środkowej Gruzji, w pobliżu miasta Bordżomi, i stanowi część Małego Kaukazu. Jest jednym z największych w Europie – obejmuje ponad 76 tys. ha pierwotnego lasu oraz górskich i wysokogórskich łąk.

W północnej części kompleksu, na wysokościach 400–1800 m n.p.m., dominuje flora lasów kolchidzkich. Ich specyfiką jest roślinność niska, wiecznie zielone krzewy takie jak różanecznik czy wiecznie zielony dąb. Szczególne wrażenie na gościach park robi wiosną, gdy kwitną krzewy różanecznika pontyjskiego. Na wysokości 2000 m n.p.m. kończą się lasy, a zaczynają górskie łąki, zadziwiające różnorodnością kolorystyczną. Także na wierzchołku góry Samechwaro (2642 m n.p.m. – najwyż-

szy punkt parku) w lipcu i sierpniu podziwiać można barwy kobierzec kwitnących w tym okresie roślin.

Park słynie też z bogactwa i różnorodności fauny charakterystycznej dla kolchidzkiej i kaukaskiej strefy biogeograficznej. Występuje tu m.in. endemiczny ptak: ułar kaukaski. Obszar chroniony położony jest na trasie przelotu wielu gatunków ptaków migrujących. Wiosną i jesienią w parku często można obserwować duże stada żołą. Dziewiczce lasy zamieszkują stosunkowo liczne populacje niedźwiedzi brunatnych, wilków, rysy oraz jeleni.

Kup książkę

Poleć książkę

WARTO ZOBACZYĆ

Na terenie parku wytyczonych jest dziewięć oficjalnych szlaków. Znajdują się przy nich cztery schroniska turystyczne z absolutnie podstawowymi udogodnieniami i umeblowaniem (10 GEL/os.). W schroniskach nie ma kuchni (jedynie miejsca na ogniska), trzeba również przynieść z własnym sprzętem. Ponadto w pobliżu tras rozlokowane są leśniczówki i posterunki straży parkowej, w których w ostateczności również można skorzystać z noclegu. Przy wyżej wymienionych miejscach dozwolone jest biwakowanie (5 GEL/os.), namioty można rozbić także przy wejściach do parku, gdzie przygotowano również miejsca na pikniki i ogniska oraz miejsca parkingowe. W miejscowościach, gdzie znajdują się wejścia do parku, można znaleźć kwatery prywatne oraz – nieco rzadziej – hotele.

Nie wszystkie trasy w rezerwacji są dobrze oznakowane, dlatego warto rozważyć możliwość wynajęcia przewodnika. W parku wypasa się owce i bydło, można spotkać pasterzy i kupić od nich lokalne przysmaki, niemniej zaleca się zabranie ze sobą zapasu

żywności na czas wędrówki. Warto pamiętać również, że na niektórych trasach mogą być problemy z wodą. Większość tras otwarta jest dla gości od kwietnia lub maja do października. Park jest rajem dla fotografów krajozabytu we wrześniu i październiku, gdy przy dobrej pogodzie ze wznieśień otwiera się panorama od Morza Czarnego po grzbiet Wielkiego Kaukazu.

Szlaki w PN Bordżomi-Charagauli

Sieć dziewięciu tras pozwala zaplanować wycieczki trwające od jednego dnia do jednego tygodnia. Szlaki prowadzą na wysokościach od 800 do 2642 m n.p.m. Uwaga: z niższych tras dobrze oznakowane są jedynie trasy nr 1 i 7. Przed wyruszeniem na szlak należy obowiązkowo zgłosić się do jednego z dwóch centrów administracyjnych parku (zob. *Informacja turystyczna*, s. 211), aby się zarejestrować.

Trasa 1 – Nikołoz Romanowa. Urozmaicona trasa biegnąca przez park od Likani (w dystrykcie bordżomskim)

Kup książkę

Poleć książkę

do wioski Marelisi (w regionie Charagauli); ok. 40 km; przewidziane dwa noclegi w schroniskach: Lomismta oraz Sachwlari; czas przejścia: 1. dzień – 5 godz., 2. dzień – 6,5 godz., 3. dzień – 2 godz. Możliwa jednodniowa wycieczka do leśniczówki Lomismta (ok. 4 godz.). Trasę można połączyć z trasą nr 6.

Trasa 2 – Świętego Andrzeja. Trasa biegnie pomiędzy Ackuri i Marelisi przez najwyższy szczyt parku; ok. 50 km; przewidziane dwa lub trzy noclegi w schroniskach: Amarati oraz Didi Sachwlari; czas przejścia: 1. dzień – 6 godz., 2. dzień – ok. 4 godz., 3. dzień – zależnie od wyboru miejsca noclegu.

Trasa 3 – Panoramiczna. Pętla z początkiem i końcem w leśniczówce Ackuri; ok. 34 km; możliwość jednego noclegu w schronisku Amarati; czas przejścia: 1. dzień – 6 godz., 2. dzień – 6 godz.

Trasa 4 – Pierwotnego lasu. Najkrótsza trasa, biegnie od leśniczówki Zanawi do Nunisi; ok. 12 km; możliwość noclegu w leśniczówce Nunisi; czas przejścia: 6 godz. Szczególnie polecana na przełomie kwiet-

nia i maja, w porze kwitnięcia różaneczników.

Trasa 5 – Przełęcz Zekari. Pętla na zachodzie parku z początkiem i końcem w leśniczówce Abastumani; ok. 20 km; jeden nocleg w schronisku Didmagala; czas przejścia: 1. dzień – 4,5 godz., 2. dzień – 4,5 godz.

Trasa 6 – Tropem dzikiej przyrody. Urozmaicona jednodniowa trasa po okolicy Bordzomi, z Likani do Kwabischewi; ok. 13 km; czas przejścia: ok. 6 godz.

Trasa 7 – Informacyjna. Trasa edukacyjna zaczynająca się przy budynku administracji parku w Bordzomi; 3 km; czas przejścia: ok. 1,5 godz.

Trasa 8 – Wąwóz Megruki. Trasa biegnie wąwozem Megruki spod schroniska Didi Sachwlari; 5,5 km; czas przejścia: ok. 3 godz. W przypadku wysokiego stanu wody zalecana jest podróż konno.

Trasa 9 – Pasterska. Jednodniowa trasa biegnąca grzbietem Szawi Seri łączy schroniska Amarati oraz Lomismta; 14 km; czas przejścia: ok. 5 godz.

PROGRAM PARTNERSKI

GRUPY WYDAWNICZEJ HELION

1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ

Zmień swoją stronę WWW
w działający bankomat!

Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!

<http://program-partnerski.helion.pl>

GRUPA WYDAWNICZA

 Helion SA

Travelbook to Twój niezastąpiony towarzysz podróży. Wskaże Ci najważniejsze atrakcje, podpowie, czego szukać poza głównymi szlakami, i wprowadzi w świat miejscowych obyczajów. Znajdziesz w nim opisy najciekawszych regionów i miast, a sprawdzone informacje praktyczne umożliwią staranne zaplanowanie podróży.

Gruzja

należąca geograficznie do Azji, a mentalnie i kulturowo do Europy, to kraj ludzi niezwykle gościnnych i otwartych – prawdziwy raj dla turystów. Zaprasza ich na czarnomorskie wybrzeże, w doliny, gdzie rosną figi i palmy, uprawiane są kiwi i banany, oraz w dzikie góry, w najwyższym kaukaskim pasmie przekraczające pięć tysięcy metrów, niżej zaś stwarzające niezliczone możliwości emocjonujących wędrówek. Gruzja słynie z żywiolowych tańców, dobrego wina i wybornej kuchni. I mimo swojej coraz większej popularności nadal jest krainą do odkrycia.

Monastery, skalne miasta, twierdze

Kuchnia tysiąca smaków

Prastare **tradycje winiarskie**

Plaże Morza Czarnego

Atrakcyjne **trasy trekkingowe**

Wyniosłe **szczyty Kaukazu**

Księgarnia internetowa:
<http://bezdroza.pl>

Zamówienia telefoniczne:
0 801 339900
0 601 339900

 Bezdroża

Sprawdź najnowsze promocje:
● <http://bezdroza.pl/promocje>
Przewodniki najchętniej czytane
● <http://bezdroza.pl/bestsellery>
Zamów informator podróżniczy:
● <http://bezdroza.pl/newsletter>

Helion SA
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel.: 32 230 98 63
e-mail: bezdroza@bezdroza.pl
<http://bezdroza.pl>

ebook dostępny wyłącznie na:

ebookpoint.PL

ISBN 978-83-283-2825-9

Cena 26,90 zł